

CSŐKE MÁRK

# Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc délvidéki vonatkozásai és a hegyesi csata

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc modern kori történelmünk egyik meghatározó eseménye. A dicső harcokban egy nemzet bizonyította be élni akarását, mely azonban a császári és cári seregek túlereje miatt alul maradt. Az elkövetkezőkben a szabadságharc menetét mutatom be külön kiemelve a délvidéki, vagyis a bácskai és a bánási eseményeket, a legnagyobb hangsúlyt pedig a szabadságharc utolsó győztes csatájára, a hegyesi csata kapja. Ennek több oka van: egyrészt azért, mert a Kishegyesnél vívott csata helye még mindig nem épült bele a vajdasági (és nem vajdasági) magyar köztudatba; másrészt pedig mert a településen a csata obeliszkje és a győzedelmeskedő tábornok, Guyon Richárd büsztje mellett idén egy emléktáblát is lelepleztek a helyi és a kunszentmiklósi önkormányzat támogatásával annak a Virágh Gedeonnak az emlékére, aki kunszentmiklósiént végigharcolta a szabadságharcot, és vitézségével a hegyesi csatában is kitüntette magát. A rövid tanulmány megírásának általános részéhez elsősorban Hermann Róbert (HERMANN 2001; HERMANN 2003; HERMANN 2009) és Thim József munkáit (THIM 1940) használtam fel, Kishegyes vonatkozásában pedig Virág Gábor kötetét (VIRÁG 2002; VIRÁG 2020).

1847-ben Pozsonyban összeült a magyar rendi országgyűlés, ahol az ellenzék Kossuth Lajos vezetésével a polgári és alkotmányos Magyarország megteremtését tűzte ki célul. Magyarország a Habsburg Birodalom

korlátozott önállóságú részét képezte, ami gátolta a társadalmi és gazdasági fejlődésben. Kossuthék programját leginkább a híres 12 pont foglalja össze, melyben a jobbágyrendszer eltörlését, a felelős magyar kormány megalakítását, a sajtószabadságot, a törvény előtti egyenlőséget szerették volna elérni. Bécsben azonban nem akartak engedni a magyar követeléseknek. A fordulatot az Európában 1848 januárjában kezdődő forradalmi hullám hozta el, mely azt vetítette előre, hogy kontinensszerte komoly politikai változások fognak bekövetkezni. A forradalom okai igen sokrétűek voltak: a forradalmárok a régi és archaikus politikai rendszereket szerették volna megváltoztatni, de az elégedetlenséget a korábbi évek rossz termése következtében bekövetkezett éhínség is erősítette.

Az itáliai felkelések után 1848. február 22-én Párizsban is felkelés tört ki, és elűzték a francia királyt. Tömegek mozdultak meg a német és az osztrák területeken is. Március 13-án kitört Bécsben a forradalom, két nappal később, március 15-én pedig a márciusi ifjak vér nélkül átvették a hatalmat Pesten. Batthyány Lajos vezetésével megalakult az első felelős magyar kormány, mely megkezdte a munkát a polgári átalakulás érdekében. A forradalom sikerét kezdetben nemcsak a magyar, hanem a nemzetiségi lakosság is örömmel fogadta, később viszont a szerbek, a románok és a szlovákok is követelésekkel álltak elő.

1848. április 8-án egy szerb küldöttség látogatta meg Kossuthot Pozsonyban. A küldöttség vezetője, Aleksandar Kostić, Újvidék aljegyzője díszmagyarban, magyarul elmondott beszédében jogokat kért a szerbeknek. Kostić kijelentette, hogy követelései teljesülése esetén „mi szerbek ezentúl egyedül Magyarországért és csak a magyarokért élni és halni fogunk”. A szerb küldöttség a kulturális és vallási jogaik megerősítése és a Határőrvidék felszámolása mellett kérvényezte a szerbség önálló nemzetként való elfogadását. Az utolsó tétel szembement a korabeli magyar közgondolkodással, miszerint az országban egy politikai nemzet, a magyar és több nemzetiség van. Kossuth úgy gondolta, hogy a nem magyar ajkú népek nemzetként történő elismerése szeparatista törekvéseket is magában hordoz, így elutasította kérélmüket. Az anekdota szerint a szerb követség egyik vezetője, Đorđe Stratimirović kikelt

magából és azt válaszolta, hogy így a követeléseiket máshol fogják érvényesíteni, amire Kossuth azt válaszolta, hogy „akkor döntsön közöttünk a kard”.

1848. április 14-én a szerbek Karlócán nemzetgyűlést szerveztek. A közhangulat korántsem volt magyarbarát, követelték ugyanis egy Bácskából, Bánságból, Baranyából és Szerémségből álló Szerb Vajdaság felállítását. Az autonóm terület sorsát a gyűlésen úgy képzelték el, hogy az csatlakozott volna a létrehozandó Háromegy Királysághoz (Horvátország, Szlavónia és Dalmácia). Egy másik, május 12-ei szerb nemzetgyűlés pedig már fegyverkezésre szólította fel a szerb lakosságot, de a szerb mozgalmat kezdetben titkosan, később pedig nyíltan Bécsből is támogatták. A szerbek három nagy felkelőtáborba csoportosultak: Karlócán, a szerbek egyik kulturális központjában, a Titeli-fennsíkkal átellenben, Perlaszon, valamint a Ferenc-csatorna által jól védett Szenttamáson.

A délvidéki szerb felkelők hadereje három nagyobb egységből állt. A legértékesebb és legnagyobb létszámú alkotóeleme a Katonai Hátérődvidék állományából kerültek ki. Hozzájuk csatlakoztak a Délvidék szerb népfelkelői és azok a Szerbiából érkező önkéntesek, akik nemzetársaik segítségére érkeztek. Ezen önkéntesek száma ismeretlen, a feltételezések néhány száztól tízezer főig terjednek, de brutalitásuk híre hozzájárult ahhoz, hogy a generációk óta békességben élő német, magyar és szerb falvak lakói egymás halálos ellenségeivé váljanak. A szerb haderő létszámáról nincsenek pontos adataink, ám 1848 júliusában számuk valószínűsíthetően elérhette a 30 000 főt.

1848 júliusában már 15 000 főnyi szerb fegyveres erő verődött össze Karlócánál, akik fegyvereket követeltek a péterváradai magyar helyőrségtől, hogy nemzetársaikat a „magyar agressziótól” megvédjék. A péterváradai erőd parancsnoka, Hrabovszky június 12-én a magyar kormány parancsára megkísérelte a karlócai tábor feloszlását. A várost sikeresen elfoglalták, de a magyar csapatok kis létszáma miatt visszavonultak az erődbe. Az akció semmilyen hasznot nem hozott, ellenben felbőszítette a szerbeket. A nemzetiségi ellentétek miatt a harcok a Délvidéken véres polgárháborúvá terebélyesedtek, a szerb szabadcsapatok ugyanis rátörttek a védtelen magyar és német településekre.

Kolowrat osztrák császári főtitst 1848 augusztusi jelentésében is olvashatjuk: „Amikor augusztus 30-ának reggelén, a szokás szerint beléptem a táborba, amely az Újvidék felé vezető úton volt felütve, hatalmas porfelhőt láttam emelkedni, amelynek okát nem tudtuk megadni. (...) Jómagam több tisztt kíséretében előrelövagoltam az úton, és találkoztam a járőrömmel. (...) Ő azzal a jelentéssel jött, hogy a szerbek ezen az éjszakán megtámadták a Római-sáncokhoz szorosán tapadó Temerin és Járek községet, és nemcsak a csapatokat szorították ki onnan, hanem mindkét helységet felgyújtották, lakóit elkergették. Együttal azt is jelentette, hogy mind a csapatok, mind pedig a lakosok menekülnek, és Verbász irányába szaladnak. (...) Olyan rendkívüli szárnalmas és szomorú látványban volt részünk, amely megrendítette a szívünket. Sok száz kocsi közeledett: sebtében összekapkodott holmikkal, asszonyokkal és gyermekekkel megrakodottan” (VIRÁG 2020: 6–7). Járek német és Temerin magyar lakossága menekült észak felé, hogy ha a vagyonukat nem is, de az életüket megóvják.

Temerin katolikus plébánosa, Novák Antal visszaemlékezései szerint 8500 temerini lakos ruha, vagyon és lakás nélkül maradt, és a menekülők legnagyobb része Kishegyesen talált menedéket. Nagy részük ugyanis „hazatért” Kishegyesre, hiszen az 1780-ban telepített Temerin községbe sok hegyesi család települt be. Pontos kimutatásaink nincsenek arról, hogy mennyi menekülttel kell számolnunk, de a legóvatosabb becslések is ezres tömeggel számolnak.

A védekezést a délvidéki haderő főparancsnokául választott Bechtold altábornagy szervezte meg. A legfőbb magyar táborok Verbásznál, Óbecsnél, Nagybecskerekénél és Versecnél voltak. A térségben folyamatosan voltak a csatározások: Versec, Szenttamás, Écska, Futak, Bácsföldvár, Fehértemplom mellett is összecsaptak a szerb és a sebtében megszervezett magyar seregek. A magyar fél passzivitását kihasználva a szerbek parasztszekereikkel igen mozgékonyak voltak és a legváratlanabb helyeken tűntek fel, hogy zsákmányt szerezzenek. A magyar csapatok első jelentős győzelmüket 1848. szeptember 2-án érték el, Kiss Ernő, a későbbi aradi vértanú vezetésével sikerült megsemmisíteniük a perlaszi szerb tábor.

Az események közben a magyar kormány és a bécsi udvar folyamatosan tárgyalt a magyar ügyről. A tárgyalások sikertelenségének következtében Jellasics horvát bán császári zászló alatt 1848. szeptember 11-én átlépte a magyar–horvát határt képező Drávát. 50 000 főből álló reguláris serege azzal a nyilvánvaló szándékkal indult meg, hogy Pestre vonulva átvegye az irányítást a magyar kormánytól. A lépés a magyar tábornokokban is aggályt szült, hiszen a felségjelzésből ítélve a császár ellen kellett harcolniuk, akire korábban felesküdték. Jellasicsot 1848. szeptember 29-én Pákoznán legyőzték a magyar csapatok, és visszavonult Bécs felé, a magyar hadsereg pedig üldözőbe vette, az október 30-i schwechati csatában azonban vereséget szenvedtek a Windischgrätz vezette császári csapatoktól. Ezzel a lépéssel a háború súlypontja a Dunántúlra helyeződött, s bár a délvidéki területeken állandóak voltak a küzdelmek, az mégis csak mellékhadszíntérként maradt meg. Beöthy Ödön délvidéki kormánybiztos béketárgyalásokat kezdeményezett a szerbekkel, hogy az osztrák támadás miatt a délvidéki csapatokat átcsoportosítsa, ám ezek sikertelenek voltak.

A délvidéki csatározások magyar sikereket hoztak: sikerült bevenniük Tomasevác és Strázsa szerb táborokat, és ez helyzeti előnybe hozta a magyar honvédeket. Az ország egyéb pontjain azonban máshogy állt a küzdelem. Az osztrák főereg támadása december 14-én indult meg Ausztriából, de két hadsereg Galíciából és Morvaországból is megindult az ország szíve felé. Erdélyben pedig a Puchner tábornok irányította császári seregek az országész nyugati részére szorították a magyar csapatokat. A kudarcok miatt a magyar kormány székhelyét Pestről Debrecenbe helyezte, és utasította a délvidéki hadtestek Szegedre és Aradra vezénylését. A hátrahagyott bácskai és bánsági területek lakosságának egy része a szerb csapatoktól félve követte a honvédeket.

A magyar honvédség kivonulásával a szerbek szinte minden ponton előretörték. A helyben hagyott magyar nemzetőrség gyengének bizonyult a szerbek ellen. A térségben a pétervárad-i őrség és az Aradot ostromló csapatok mellett nem maradt reguláris magyar haderő, így a szerbek könnyűszerrel bevonultak a délvidéki területekre, ahol sok helyen raboltak és a helyi lakosságot sem kímélték. Ebben az időben

történt meg sok más település lakosságához hasonlóan az első hegyesi „szaladás” 1849 januárjában, a szerb rablócsapatok hírére. Településünk történetének második szaladására júniusban került sor: a hegyesiek csak Csantavér határáig jutottak, de például a szomszédos település, Bácsfeketehegy lakosai Kiskunhalasig meg sem álltak. Ezt az 1849. január 23-án történt eseményt „Mária-napi szaladasként” tartja nyilván az emlékezet. Miközben a főhadszíntéren 1849 áprilisában megindult a támadássorozat, melyet a dicsőséges tavaszi hadjáratként tartunk számon, a délvidéki hadszíntéren is változások álltak be. A szerbek ekkor már Szegedet és Szabadka vonalát is elérték, de Szabadka mellett március 5-én, a kaponyai ütközetben sikerült megállítaniuk a várost veszélyeztető csapatokat. A déli hadseregcsoporthoz vezetőjének Perczel Mórt nevezték ki, aki március végén támadást indított a szerbek ellen. Perczel másfél hónap leforgása alatt az egész Bácskát felszabadította, kivéve a Titeli-fennsíkot, melyet többször is sikertelenül ostromolt meg. Legnagyobb győzelme Szenttamás 1849. április 3-ai bevétele volt, hiszen korábban a magyar csapatok háromszor is megtámadták a megerősített várost, eredmény nélkül.

A tavaszi hadjárat során a császári főerőket a Tisza vonalától egészen Győrig szorították, Erdélyben Bem tábornok ért el nagy sikereket, Perczel pedig a Délvidéken aratott győzelmeket. 1849. május 21-én Buda elfoglalásával az ország közel 90 százaléka a magyar kormány ellenőrzése alá került. A Budai vár elfoglalása napján azonban megpecsételődött a szabadságharc sorsa: ekkor került sor az osztrák császár, I. Ferenc József és az orosz cár, I. Miklós találkozására. A cár megígérte, hogy 200 000 fővel támogatja a magyar felkelés elleni harcot, mely magában nagyjából azonos volt a magyar honvédség létszámával.

A délvidéki területeken 1849 májusában Jellasics bán csapatainak délre vonulásával a szerb és a császári erők pozíciói megszilárdultak. A Győr és Komárom előterében harcoló magyar főerők erősítése céljából a délvidéki hadtestből szerettek volna katonákat átcsoportosítani. A parancs miatt Perczel úgy gondolta, hogy seregével még egy győzelmet kicsikar az időközben Titelre érkező Jellasics bán csapatai ellen, azonban az elhibázott taktika miatt 1849. június 7-én a kátyi csatában katasztrofális ve-

reséget szenvedett. A csata után Perczel Mórt leváltották, és Jellasicsnak június 25-én Óbecsét is sikerült elfoglalnia. Megemlítendő, hogy a szerb követelések a Szerb Vajdaság felállítására nem teljesültek, így a szerb csapatok vezetője, Stratimirović felkereste a magyar kormányt, hogy hajlandó öt zászlóaljjal átállni a magyarokhoz. Feltételként honvédtábornoki kinevezését és a Szerb Vajdaság megalakítását kérte. A magyar kormány széleskörű engedményeket tett volna a szerbeknek, de a területi egységet megbontó vajdaságot nem állította fel, így megszakadtak a tárgyalások.

Az orosz beavatkozás következtében fokozatosan szorultak vissza a magyar csapatok, és az új összpontosítás helyét Szeged és Arad térségében jelölték meg. A császári csapatok az oroszokkal kiegészülve kiszorították Erdélyből a Bem vezette, hősiesen küzdő honvédeket. Az egyre nyomasztóbb katonai helyzet ellenére a délvidéki hadszíntéren sikerült megfordítani a hadiszerencsét.

A hegyesi csatáról Virág Gábor *Kishegyes* című kötetében közel hetven oldalon értekezik (VIRÁG 2002: 138–203), részletes utánajárással, helyszíni beszámolókkal és visszaemlékezésekkel kiegészítve komoly kutatását. A magyar déli hadsereg parancsnoka Perczel után Vetter Antal lett, és az fokozatosan erősödött meg az északról jövő seregrészekkel, elsősorban a Kmety-hadosztállal. Bácskában 1849 júniusában a Jellasics vezette déli hadsereg 31 és fél zászlóaljból, 35 és fél lovasszázadból, 137 lövegből állt, vagyis 26 700 gyalogos és 4400 lovas állt a horvát bán rendelkezésére. A déli hadsereg alá tartozott a magyar kézen lévő Péterváradot ostromló sereg is 10 400 emberrel, 51 löveggel és 515 lovassal. De míg a magyar sereg erősödött július folyamán, a jelentések szerint az osztrák sereget különböző betegségek sújtották, így néhány ezer katonájuk harcképtelenné vált. Vetter terve az volt, hogy a már napok óta Kishegyesen állomásozó Guyon Richárd IV. hadtestével, vagyis 7000 emberrel és 42 ágyúval július 14-én színleg megtámadja a Ferenc-csatornát őrző Jellasicsot. Ez a támadás Bácsföldvár, Szenttamás és Verbász ellen indult volna, míg a Szivác térségében táborozó Kmety-hadosztály Vepródnél átlépve a csatornán az osztrák sereg bal szárnyába kerülve július 15-én Guyonnal együtt felmorzsolja a horvát bán seregét.

Jellasics értesült a magyar csapatok mozgásáról, és megerősítette Földvárt, Verbászt és Szenttamást. Július 12-én ugyan már későn, de azt a helyes következtetést vonta le, hogy támadást intéz a Hegyesnél állomásozó Guyon ellen, hogy a két magyar seregrész egyesülését megakadályozza. A Krivaja patak ezen a tájon lassú folyással szelte át a Telecskai-dombvidéket. Az akkor még szabályozatlan, lassú folyású és bővizű folyón csak hidakon át lehetett közlekedni. Kishegyes, Szeghegy és Bácsfeketehegy egymáshoz közel helyezkedik el, de a legnagyobb stratégiai jelentőséggel Hegyes bírt, mert az Újvidék–Pest főút Verbászról Hegyesen át haladt Topolya és Szabadka irányába. Hegyesnél állomásoztatta Guyon Perczy Sándor ezredes erősebb hadosztályait, míg Szeghegynél és Feketehegynél Igmándy Sándor ezredes gyengébb hadosztályai foglaltak állást. Jellasics jelentéseiből kitűnik, hogy először a Hegyesen állomásozó seregeket akarta legyőzni, és a terep biztosította előnyök után a Szeghegyen és Feketehegyen állomásozó magyar csapatokat morzsolta volna szét.

Jelasics július 13-án este 11 órakor Verbásznál átkelt a csatornán, és megkezdte felvonulását Hegyes felé. A magyar felderítők jelentették a csapatmozgást, ami miatt Guyon elállt a másnapra tervezett támadástól. Guyon tudta, hogy a kétszeres túlerőben lévő ellenséggel csak taktikai fölénnyel veheti fel a harcot. A jelentés, miszerint Jellasics Hegyes ellen indította arcvonalt, meggyőzte Guyont, hogy az ellenség nem ismeri pontosan a magyar sereg elhelyezkedését, és az éjszaka csendjében akarja meglepni a magyar honvédeket. Jellasics ezen tévedését nagyban segíthette, hogy előzőekben a Feketicsen lévő Igmándy-hadosztályból megszökött egy osztrák fogoly, aki tévesen informálhatta a magyar hadsereg elhelyezkedéséről, hiszen a Hegyesen és Feketehegyen állomásozó csapatok méretéről nem volt ismerete.

A magyar táborban előző este gondtalan mulatozás folyt, Guyon úgy vélte, a császárhű lakosság (elsősorban a szeghegyi németek közül) hírt ad az ellenségnek arról, hogy a magabiztos magyar tábornok még járőröket sem küldött ki, hanem másnap terveznek támadni. Jellasics serege hajnali háromkor érkezett meg Hegyes határába. Mindenhol csend és nyugalom honolt. A magyar sereg taktikáját csak Guyon és a Wasa-



gyalopezred tudta, akik az elővédet adták Hegyesnél, az ágyúik rejtve álltak a Krivaja feletti dombokon a mai sziváci–kúlai útnál. A gyalopezred feladata az volt, hogy feltartóztassa az ellenség első rohamait, amíg a magyar hadrend felfejlődik. Hermann Róbert szerint Frummer Antalnak, a Bácsfeketehegy felőli elővéd egyik tisztjének jelentették hajnali háromkor, hogy csapatmozgásra utaló zajok hallatszanak, és amikor erről maga is meggyőződött, egy előrehozott üteggel vaktában az ellenség felé lövetett (HERMANN 2003: 316). Egy biztos, a magyar sereg nagy részét az ágyban érte a támadás híre, de a Wasa-gyalopezred hősie kiállása időt biztosított a pihenő katonáknak. Guyon segédtisztjének naplójában is olvashatjuk a csata elejéről: „Július 14 – szombat: Még meg sem virradt, Szeghegy lakosai gondtalanul aludták álmaikat, amint hirtelen a hegyesi tábor felől lövések hangzottak. Én magam elámultam, honnan jó a tüzelés, ágyamból kiugorva három perc alatt a tábornok lakásán voltam, de hol volt ő már akkor? Ismerve kötelességét, segédtisztjei s nyargoncai kíséretében a (csata)térre vágatott, hol egy lelkesült hadsereg emelé fegyverét egy nyomorult zsoldos nép ellen!” (VIRÁG 2002: 166).

Amikor az osztrák elővéd ezer méterre megközelítette a Krivaja folyót, előbb Hegyes felől, majd Szeghegy és Bácsfeketehegy irányából is eldördültek az ágyúk, és szórták a gyilkos tüzet az ellenséges osztrák katonákra, nem kis riadalmat okozva soraikban. Az osztrák csapatok a mai Pecze-kastély területénél rátörtek a magyar sereg jobb szárnyára. Jellasics jelentésében erről így számolt be: „Anélkül, hogy az ellenség egyetlen egy felderítőjére is szaladtam volna, 14-én hajnali 3 órakor értem Hegyes közelébe, hirtelen mindhárom faluban jelzéseket adtak le és negyed óráig tartó erős csatártűz jelezte, hogy az ellenség felállását megváltoztatta és már várt bennünket.

Alapos a gyanú, hogy árulás történt.

A felkészületlen ellenség rajtaütése helyett mi lepődtünk meg, és ahogy túlereje bebizonyosodott, szándékunkról le kellett mondanunk” (VIRÁG 2002: 167–168).

A Wasa-gyalopezred visszaverte az osztrákok első rohamát, erről több helyszíni beszámolónk is van Kovách Ernő őrnagy és Szárits Bertalan honvédtiszt tollából. „... nálam maradt négy századot arcbán az ellen-

ségnek vittem, és mikor csakhamar elértem a visszavonuló Vázákat és előküldött két századomat, a zászlóaljat megállítám, egy sortüzet adattam és riadót veretve, szuronyt szegezve újra előre mentem” (VIRÁG 2002: 169). Ezt újabb osztrák támadás követte, amit a bácskai önkéntes zászlóalj nagy véráldozatok árán visszavert. Ebben az ellentámadásban egy hegyesi résztvevő is ismert, Köröskényi Károly, aki a bácskai önkéntes nemzetőrség altisztje volt, sírja megtalálható még ma is a Kálvária temetőben. Kovách folytatja beszámolóját: „Ezen második előrenyomulás alkalmával már igen sok holt és sebesült ellenséget találtunk a földön heverve, kiknek honvédeim levették a bornyúikat. (...) Ezen második előrenyomulásunk alkalmával lovamról leszálltam és gyalog vezényeltem a zászlóaljat.

Harmadszor is akartam előrenyomulni, amidőn előttünk egy feketéllő vonal tűnt fel, mozdulatlanul mint egy fal, s arra egy fegyvervillanás, amely egy ellenséges zászlóaljnak a sortüze volt reánk.

Ezen tüzelésre embereim közül sokan elhullottak; azonban rohammal újra előnyomultam, még egy második és harmadik sortüzet is kaptunk” (VIRÁG 2002: 170).

Ekkor a Bácsfeketehegyen állomásozó Igmándy-hadosztály megtámadta az osztrák sereg jobb szárnyát, ami váratlanul érte a császári csapatokat, és csak a császári dragonyosok közbelépése tudta megállítani az előretörő huszárokat. Erről Jellasics így írt jelentésében: „Minden ütegem tüzelt, azonban mindegyikkel szemben túlerő volt: az ellenségnek 100 ágyúja lehetett. A Hegyes–Feketehegy között húzódó vonal – 1 óra – telítve volt csatárkatonákkal és csapataival mégis veszélyeztethette hátvédünk egyik menetoszlopát, ez az erő egész figyelmünket lekötötte: nem maradt kétség afelől, hogy legalább 25–30 000 embere áll velünk szemben” (VIRÁG 2002: 168). (Jellasics a tudósításban saját erejét kevesebbnek, Guyon 7–8000 emberét és 42 ágyúját 25–30 000 emberre és 100 ágyúra nagyította, hogy ezzel enyhítse az elszenvedett vereséget.) Miközben az egész arcvonalon folyt a harc, Guyon észrevette az osztrák arcvonal gyenge pontját, és gyalogságának nagy részét Szeghegy és Feketehegy felé irányította. A támadás miatt az osztrákok Puffer-dandárja hátrálni kezdett. Az osztrák Dietrich altábornagy, hogy a jobb szárnyon

lévő Puffer-dandárt ért támadást ellensúlyozza, maradék csapataival Hegyes ellen indult. Ebben a kétségbeesett helyzetben Korányi Viktor tüzérhadnagy naplóbejegyzéséből tájékozódhatunk, aki a hegyesi határban, a mai Pecze-kastély területén állomásozott. „Aligha ágyúimra nem törtetnek ezek is, látván hogy fedezetem nincs... Mert a huszárok még mindig a középosztályban csatáznak...

– Két közép ágyú tíz lépést előre – szárnyágyúk félbal, féljobb!

Ekként ágyúim annyira mennyire, félkört képeztek, s minden irányba lövünk keményebben, mint előbb... Piff...!

– Az ellenség mindinkább közeleg...

Mit tegyek? Ha tovább maradok, kockáztatom ágyúimat, ha visszavonulok?... Valahány csatában voltam, mindig azt tapasztaltam, hogy amely részen előbb hátráltak az ágyúk, az a rész vesztett... mert a legjobb katonák is nagyon ügyel arra, hogy állnak az ágyúk... még egy kísérletet teszek.

– Fiúk! toljátok az ágyúkat öt lépéssel előre!

És megragadom az egyik ágyú kerekét minden erőmmel, tűzérem szinté, s egy perc alatt előre nyomultunk... (...) Az újra kezdett tüzelés meghátráltatja az ellenágyúkat... A gyalogság és a lovasság habozni kezd” (KORÁNYI 1861: 152). Habozásuk elég volt arra, hogy megérkezzenek a Mátyás-huszárok az ágyúk védelmére, és a gyalogsággal együtt ellentámadásban verjék vissza az osztrákokat.

Jakab Elek, az ellentámadásban részt vevő huszártiszt következőképpen beszél: „Mikor az (had)osztály fel volt állítva, már füttyült a golyó felettünk, s az ellenséges zászlóalj rohamlépésben szuronysegezve futott ránk. E percben ott termett Vetter altábornagy segítése. »Mátyás huszárok! kiált ránk, az altábornagy elvárja ígéretetek beváltását.« Erre Prouy őrnagy: »Fiúk! E nap a becsület napja. Váltsuk be szavunkat. Huszárok! Éljen Vetter altábornagy! Éljen a haza! Rohamban utánam. Előre!« E lelkesítő szókora fergetegként rontottunk rá az Oguliniakra, sorukat azonnal áttörve. (...) Nem lőttek azok egynél többet, sem szuronyukat nem használták a megfélemlítés miatt. Irtózatot kaszabolást vittünk véghez közöttük. Ágyúink megszólaltak. Erre jobb szárnyunkon a marosszéki 87-ik zászlóalj Tolnay őrnagy alatt előre nyomult, keresztben ágyúztatni kezdette

őket s ágyúikat. Mi háromszori roham után mindig előre, folyvást növekedő dühvel, harcolva kétségbeesetten nyomultunk előre, be az ágyúk torkába, melyeket visszavertünk; vértés lovasság robogott elé, de kardunk s ágyúink tüze előtt hamar meghátráltak; nem telt bele két óra, mikor az ellenség sorai már minden ponton megvoltak inogva, küzdöttek, de hátrálva... a mi osztályunkban az első lövésre 11 huszár esett el és sebesült meg, köztük volt őrnagyunk is, aki térden és ágyékába kapott súlyos sebet, mely harcra képtelenné tette. A vélt elesettek között volt több percig e sorok írója is. Szép fakóját marján érte egy kartács golyó, s egy másik 12 fontos lovát és magát a mélyen felhasított földbe temette, több perc után húzták ki bajtársai eszméletvesztetten lova és a föld alól" (VIRÁG 2002: 176).

Hogy a csatáról képet kapjunk, idézem Szárits Bertalant, aki a centrumban harcolt. „A roppant füst miatt nem láthattam, hogy a huszárok mint harcolnak, de utánuk jutva láttuk a vérfürdőt. Ekkor kezdtek éjszaknyugat felől ágyúkkal lövöldözni reánk, tehát jól fent a hegyesi határból, körülbelül a hegyes–sziváci út felől, mert az ágyúgolyók éjszaknyugat irányból, kelet-délnek repültek. A huszárok rohama után egyelőre tétlenül maradtunk, már világosodott, egyszerre látom, hogy Csongrádi őrmestert két honvéd puskán, karjaival őket átölelve, kinek mindkét combja és mindkét allászára keresztül volt löve golyó által, alig haladott tőlem 20 lépésre Hegyes felé, egy ágyúgolyó a két honvéd közt Csongrádi alatt vágódott a földbe, honnan felpattanva Hegyesnek repült. Alig egy perc múlva a másik ágyúgolyó ütötte el az egyik honvédet, ki Csongrádit vitte. Ekkor nagyon sűrűen jöttek az ágyúgolyók, mert az előttünk levő ágyúinkra lövöldöztek. Kis időre rá néhány rakétát bocsájtottak keresztül rajtunk Hegyesnek, de azok legalább 3–400 lépéssel a falun innen estek le. Tehát Hegyest akarták volna felgyújtani" (VIRÁG 2002: 174–176).

A Puffer-dandár a magyar ágyúk kereszttüzebe került, az előretolt hegyesi ágyúk és a szeghegyi állások is lőtték őket. Szeghegyről egy újabb magyar gyalogsági roham indult meg a Puffer-dandár ellen, akik nagy része futásnak eredt. Ekkor Jellasics ott termett, és rendezve sorait viszsaszorította a magyarokat Szeghegy széléig, de állásaikat nem tudták tartani a magyar tüzérség heves tüzeiben, így visszább vonultak. Jellasics

ekkor kapott értesítést, hogy a Feketehegynél lévő magyar csapatok előretörése már a visszavonulást veszélyezteti. Az arcvonal minden pontján magyar főlény bontakozott ki, az ellenség megtörve és kimerülve próbált ellenállni, így Jellasics kiadta a visszavonulási parancsot. Ekkor Kúla felől ágyúdörgés hallatszott, mert a Kmety-hadosztály néhány lövést váltott a Kúlát megszállva tartó Lederer csapataival. Ez is növelte a hegyesi csatatéren lévő osztrák katonákban a bizonytalanságot.

A visszavonuló Guyon üldözőbe vette Jellasics seregét, és még aznap bevette Verbászt. Jellasics a további üldöztetés miatt a Duna jobb partjára vonult át, így Tittel kivételével az egész Bácska felszabadult. Részletesen olvashatunk a veszteségekről, de elmondható, hogy az osztrákok vesztesége 4 tiszt és 180 ember halott, sebesültekben 16 tiszt és 484 ember, ez összesen 20 tiszt és 664 ember, ami az egész sereg kb. 7 százaléka. Magyar részről 2 tiszt és 79 ember halott, 15 tiszt és 130 ember sebesült, ami 17 tiszt és 209 ember, ez nagyjából 3,5 százaléka. Szeghegy krónikása, Johan Jausz később így írta le a csatateret: „...miután az ellenség megsemmisült és visszavonulásra kényszerült, a rémisztő csatazaj a távolban elült, látható lett ennek a véres fegyvertáncnak a következménye. A faluhoz legközelebb fekvő holtak Szeghegyre hordattak össze. A sebesültek hosszú sorokban feküdtek a mai Kúlai utcában. (...) Ezt a szörnyű látványt csak az tudja elképzelni, aki azt a tulajdon szemével látta. A megcsönkített halottak, néhányuknak a kilógó belső része, a haldoklók haláltusája, a súlyos sebesültek jajgatása, a könnyen sebesültek segélykérése, a tanácstalanul ide-oda szaladgáló kevés orvos, akiknek a legalapvetőbb kötszere sem volt – az emberi nyomorúságnak ez a képe olyan látványt nyújtott, ami annak, aki látta, felejthetetlen marad. (...) Az iskolától kezdve, künn, a Kúlai utcán, mindenütt véres és tépett ruhacafatok. Fent az utca végén egy magyar üteg működött, amelynek reakcióereje térdnyi mélységig kivájta a földet, ami arra vallott, hogy alapos munkát végzett.

Ameddig a szem ellátott, a terepet szétpattant kartácsdobozok, bomba- és gránátzilánkok borították. Ahova csak lépni, mindenütt széttépett és véres ruhadarabok, menték, csákók, bornyúk, tölténytáskák, tört és egész fegyverek hevernek. A változatosság kedvéért itt egy kimúlt vagy

súlyosan sebesült ló, egy darabokra tört kocsikerék és ágyútalp, végül az iskola földjén egy széjjelzúzott és megégett lőszerkocsi. Ilyen a csatater megközelítő képe” (VIRÁG 2002: 185–187).

A csata után a Szegeden tartózkodó Kossuth Lajos személyesen gratulált Guyon Richárdnak:

„Drága tábornok Úr!

Fogadja a haza forró háláját a Tizennegyedik dicső fegyvertényéért és az én szívből jövő köszönetem szíves értesítéséért.

Nagy bizalommal nézek a hadművelet további eredménye elé, mert ahol egy ily dicső hadsereg élén az oroszán Guyon áll, ott a győzelem. (...)

Engedje meg, hogy magamat drága barátságába ajánljam. A hazát és a szabadságot pedig nemes szívére és dicsőségére bízom.

Szeged, 1849. júl. 16.

tiszteletteljes szolgálja, Kossuth Lajos (VIRÁG 2002: 183)

A siker után szinte az egész Bácska felszabadult. Guyon vezetésével, a szabadságharc alatt már sokadszor, megpróbálták bevenni a titeli szerb tábornok, de a támadás nem járt sikerrel. Miközben Bácska felszabadult, a túlerőben lévő osztrák és orosz sereg fokozatosan szorította vissza a már Görgey vezette magyar sereget. Emiatt a hadügyminisztérium utasította Guyont és Vettert, hogy csapataikat vonják át a Tisza bántási oldalára, ezzel gyakorlatilag véget értek a bácskai hadműveletek. A Hegyesnél is harcoló Dietrich osztrák altábornagy így írt a bácskai állapotokról: „A harctér elpusztult, (...) sehol sem vetnek, a falvak leégtek, a lakosság elmenekült, sehol víz, a hőség 30–35 fokos, élelem nincs” (THIM 1940: 412–413). A túlerő miatt a magyar főcsereg augusztus 9-én Temesvárnál nagy vereséget szenvedett. A kimerült és lőszerhiányban lévő magyar főcsereg Világosnál tette le a fegyvert 1849. augusztus 16-án.

Az utókor 1887-ben a hegyesi csata helyszínén egy obeliszket állított fel, melyet a trianoni békeszerződés után ledöntöttek. Az obeliszken szereplő öntöttvas táblákat csodával határos módon 1997-ben találták meg a községháza padlásán, így a helyi vezetők az emlékmű újbóli felállítása

mellett döntöttek, az egykori obeliszk hiteles mása 2000 óta a kishegyesi nyugati temetőben található.

A világsi fegyverletételt követően a legyőzött országon megkezdődött a megtorlás: kivégzések, börtön, megszegyenítés, abszolutizmus. De ez sem feledteti azt, hogy a sebtében megszervezett magyar honvédség hősies kiállása közel másfél éven át sikeresen felvette a harcot Európa egyik legerősebb hadseregével, és csak a nagyarányú orosz támogatás miatt sikerült eltiporni azt a büszke szabadságharcot, mely Kishegyes nevét mint a szabadságharc utolsó győztes csatájának helyszínét örökre belevészte a magyar történelem legdicőbb oldalaira.

#### IRODALOM

HERMANN Róbert 2001. *1848–1849 – A szabadságharc hadtörténete*. Korona Kiadó, Budapest

HERMANN Róbert 2003. *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái*. Zrínyi Kiadó, Budapest

HERMANN Róbert 2009. *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen

KORÁNYI Viktor (gyűjt.) 1861. *Honvédek napló jegyzetei*. Emich Gusztáv tulajdona, Pest

THIM József 1940. *A magyarországi 1848–49-iki szerb felkelés története*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest

VIRÁG Gábor 2002. *Kishegyes. Helytörténeti tanulmányok és dokumentumok*. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék

VIRÁG Gábor 2020. *Temerinek Kishegyesen 1848–1851*. Temerini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábor–Temerini Újság, Temerin